

Οι καημοί της περιφέρειας...

Στο «κέντρο» συντελείται και διακινείται το *modus* των κυρίαρχων αντιλήψεων για την τέχνη και τη λογοτεχνία. Εκεί ακμάζει η αγορά των συρμών. Εκεί λειτουργεί το χρηματιστήριο των αξιών. Η «περιφέρεια» καλείται να ακολουθήσει ή να τοποθετηθεί. Η σχέση είναι άνιση. Ο αποδέκτης πρέπει να αναμετρηθεί με τη γενική συνθήκη. Η αναμέτρηση επηρεάζεται από τη συγκυρία και καθορίζεται από τον τρόπο συνδιαλλαγής. Πρόκειται για σχέση ισχυρού-αδύναμου, αν μιλάμε με όρους πολιτικής και οικονομίας της αγοράς στον χώρο της πολιτισμικής παραγωγής. Γι' αυτό συχνά οι ελίτ της περιφέρειας πραγματοποιούν ή οραματίζονται μια μετάβαση στη μητρόπολη του κέντρου, αναζητώντας τρόπους να γίνουν ορατοί.

Στην ίδια διαδικασία, αλλά με διαφορετικές στοχεύσεις, εντάσσεται και η αντίσταση στην επιρροή και η διεκδίκηση μιας μαχητικής ή συμβιβαστικής εντοπιότητας. Σε όλες ωστόσο τις περιπτώσεις η ματιά είναι πάντα στραμμένη προς το κέντρο. Δεικτική, διστακτική, διαπραγματευτική, αμφιταλαντευόμενη, αρνητική, θυμωμένη, καχύποπτη – σε διάφορες αποχρώσεις και εντάσεις.

Βοηθητικό ρόλο σε όλα αυτά παίζουν ξένοι μεσολαβητές, νεοελληνιστές, φιλέλληνες, μεταφραστές, ιδρύματα, κρατικές υπηρεσίες, καθώς και άλλοι παράγοντες, όπως ο τουρισμός, τα βραβεία, τα φεστιβάλ, οι επικοινωνιακές δράσεις. Σε αυτό το πεδίο ανήκουν και οι ανεδαφικές, και ως εκ τούτου άγονες, υποδείξεις (ημετέρων και υμετέρων) προς την περιφέρεια να χρησιμοποιήσει διάφορα υποκατάστατα (π.χ. ιδεολογημένες ομαδοποιήσεις, πλασματικές τάσεις, εξωφρενικές παραινέσεις για υιοθέτηση ξένης γλώσσας, δουλικές μιμήσεις εποχιακής μόδας, και άλλα τέτοια γραφικά), για να την προσέξουν οι μεγάλοι παίχτες της λογοτεχνικής σκακιέρας. Είναι σαν να επιχειρείται η μεταποίηση της επαιτείας σε δραστηκή παρέμβαση.

Το ζήτημα της σχέσης κέντρου-περιφέρειας επανέρχεται συχνά στην ελληνική επικράτεια. Τα ερωτήματα είναι πολλά και οι απόψεις πλήθος, στο τέλος όμως συμπυκνώνονται σε ένα και μοναδικό ερώτημα: γιατί η ελληνική λογοτεχνία δεν έχει απήχηση εκτός συνόρων; Δεν είναι λίγοι εκείνοι οι συγγραφείς που τονίζουν στα βιογραφικά τους ότι έχουν μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες, γνωρίζοντας ότι στην πραγματικότητα οι μεταφράσεις αυτές εξέπνευσαν πριν καν αναπνεύσουν. Θέλουν, ευλόγως, να πιστεύουν ότι κάτι σημαίνουν εκτός χώρας (ακόμη και όταν δεν σημαίνουν τίποτε ιδιαίτερο εντός). Στη λογική του πραγματικού η αγωνία επιμένει: γιατί εισάγουμε χωρίς να εξάγουμε;

Τα δεδομένα δείχνουν αλλιώς. Όσοι αναγνωρίστηκαν (για παράδειγμα: Καβάφης, Καζαντζάκης, Σεφέρης), αναγνωρίστηκαν, πέρα από την αξία τους ως τεχνίτες του λόγου, γιατί συνέπραξαν πολλοί παράγοντες, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν τα στοιχεία της εντοπιότητας και της ετερότητας που ελκύουν το κέντρο (μύθος, αρχαιότητα, πρωτογονισμός, φολκλόρ, ηρωισμός, εξωτισμός, ερωτική ιδιαιτερότητα, γοητεία της Ανατολής, μυθικός ρεαλισμός αλλά γιρένα κλπ). Οι Έλληνες λογοτέχνες που αναγνωρίστηκαν διεθνώς το κατόρθωσαν γράφοντας ελληνικά και συνομιλώντας ανατρεπτικά ή ανανεωτικά με την παράδοσή τους. Όσα δανείστηκαν και αφομοίωσαν σε επίπεδο ύψους και τεχνοτροπίας υπήρξαν καιρία για το έργο τους, όμως η αποδοχή

τους από το ξένο κοινό έγινε γιατί αξιοποίησαν την ιδιαιτερότητά τους, τη «διαφορά» τους. Η πορεία ήταν πάντα η ίδια: από μέσα προς τα έξω. Ποτέ από έξω προς τα μέσα.

Ασφαλώς η συνταγή υπέρβασης των συνόρων παραμένει αδιάγνωστη. Αλλά προς τι τόση πρεμούρα για αποδοχή άνευ όρων, όταν μάλιστα διακηρύσσεται η απέχθεια στον καρχαριώδη καπιταλισμό, η αντίθεση στη βλαπτική ξενοκρατία και η αντίσταση στις παρενέργειες του οριενταλισμού; Δεν ζούμε, υποτίθεται, στην εποχή της αποικιοκρατίας, για να θέλουμε την έγκριση του αφέντη. Αν η χώρα παράγει πολιτισμό που έχει νόημα βίου για τους κατοίκους της, γιατί πρέπει να κάνει πιρουέτες προσέλευσης, μήπως και δεήσει ο «άλλος» να την προσέξει; Τι νόημα έχει μια τέτοια πολιτική εξουμενισμού και εκμιαευμένης αποδοχής; Και τι σημαίνει που δεν έγιναν διεθνείς ο Σολωμός, ο Κάλβος, ο Καρυωτάκης, ο Παπαδιαμάντης, ο Βιζυηνός; Ο σχετικός κατάλογος παλαιών και νεότερων και τωρινών είναι χωρίς τέλος. Και θα γίνει διεθνής μια λογοτεχνία επειδή θα οργανωθούν κάποια συνέδρια και θα εκδοθούν δυο-τρεις ανθολογίες ή θα ιδρυθεί κάπου μια έδρα νεοελληνικών σπουδών; Πότε συνέβη αυτό στην ιστορία;

Διαβάζω τον Σεφέρη του 1948. Γράφει στον Θεοτοκά με αφορμή μετάφρασης των ποιημάτων του στα αγγλικά: «Ο Βαλαωρίτης μου γράφει πως ο *Lehmann* τά 'χασε κάπως βλέποντας πως το βιβλιαράκι είχε την καλύτερη υποδοχή από όσα βιβλία έβγαλε ίσαμε σήμερα, εγγλέζικα ή ξένα. Μπορούν να λένε οι άλλοι: ένα πράγμα ξέρω, πως η κατατρεγμένη γενιά του '30 «εκόμισε» και τούτο: να κρίνουν τη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία οι ξένοι σαν ίση με τη δική τους. Οι ξένοι λογοτέχνες, θέλω να πω, όχι «νεοελληνιστές», που κατά μέγα μέρος μας είχαν σαν τα κουνέλια γλωσσολογικού εργαστηρίου», (Γ. Θεοτοκάς-Γ. Σεφέρης, *Αλληλογραφία (1930-1966)*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Αθήνα: Ερμής, 1975, σ. 148).

Η υπερβολή είναι φανερή. Η γενιά του '30 κατά κανένα τρόπο δεν υπήρξε «κατατρεγμένη», το αντίθετο μάλιστα, υπήρξε εξαιρετικά ευνοημένη: κοινωνικά, πολιτικά, λογοτεχνικά. Υπερβάλλει και για την απήχηση που είχε η μετάφραση των ποιημάτων του στα αγγλικά. Ποτέ οι ξένοι (πόσο μάλλον οι κοινωνίες τους) δεν είδαν «τη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία σαν ίση με τη δική τους». Εντυπωσιάζει η άδικη κρίση του για τους «νεοελληνιστές». Αν κατάφερε κάπως να επιβιώσει η νεοελληνική λογοτεχνία και γλώσσα εκτός χώρας έως σήμερα το οφείλει (εκτός από τη σημαντική συμβολή των μεταφραστών) στο γεγονός ότι λειτούργησαν τμήματα νεοελληνικών σπουδών ανά τον κόσμο.

Απομένει η επιθυμία ενός ποιητή να περάσει τα σύνορα. Αν τελικά το κατάφερε, ο κύριος λόγος δεν ήταν οι κοινωνικές σχέσεις, οι μεταφράσεις, η διδασκαλία, το Νόμπελ και άλλοι εξωγενείς παράγοντες, ο κύριος λόγος βρίσκεται εκεί που η ιστορική στιγμή συναντάται με την αξία του ίδιου του ποιητή ως τεχνίτη του λόγου. Στη λογοτεχνία και την τέχνη κυριαρχούν τα άτομα και όχι οι συλλογικότητες. Οι συλλογικότητες συμμετέχουν, ερμηνεύουν και αντιδρούν. Δεν επιβιώνουν. Χωρίς τα υποκείμενα του συγγραφέα και του καλλιτέχνη οι συλλογικότητες δεν υπάρχουν παρά μόνο ως κοινωνικές δράσεις—στις μορφές δηλαδή πολιτισμού που είναι ανώνυμες, καθότι συλλογικές, και δεν προϋποθέτουν ούτε απαιτούν την ατομική διάκριση ως ύψιστο επίτευγμα. Η λογοτεχνία εξακολουθεί να είναι συλλογική υπόθεση ενός ατομικού έργου.